

”KA RAAMAT ON ALGALLIKAS”

Mall Jõgi. Kõnelesid. Jutuajamisi kirjarahva ja teadlastega aastatest 1979–2006. Tallinn: Tänapäev, 2007. 390 lk.

Mall Jõe raamatut ”Kõnelesid” lugesin möödunud suvel Saaremaal. See oli igati õige kontekst, sest Mall viibis tõenäoliselt ise kuskil sealsamas lähedal, naaberkihelkonnas. Lisaks kirjandushuvile ja usun ka et poliitiliste vaadete lähedusele on Saaremaa meid kindlasti sidunud, ilma et me sellest ise suurt numbrit oleksime teinud. See lihtsalt on nii.

Suvised lugemised on ka muidu hoopis teise tähendusega kui talvised. Kohustus on vähe või on nad kõik seotud looduse, pere ja igapäevaste asjadega, raamat saab uue tähenduse, väärrika koha, raamatu jaoks on järsku aega ja sellepärast on suvise lektüüri valik eriti oluline. Välismaailm jääb kuhugi kaugele, igapäevased rähklemised, mida ajalehed ka suvekoju kohale kannavad, mõjuvad pigem mingi naljaka kirbutsirkusena kui tõsiseltvõetavate ettevõtmistena. Raamat aga tõuseb seda enam ausse. Nii et päeval lugesin Mall Jõe raamatut ja õhtuti kuulasin raadiost Marin Laagi ”Kalevipoja”-teemalist saadet. Päev oli täidetud arukate naiste sõnadest.

Pole kahtlust, et Mall Jõe ”Kõnelesid” on selge ja tõhus tükk Eesti kultuurilugu. Nii paljud erinevad Eesti inimesed kõnelevad selles raamatus, andes märku, et meie väikese rahva seas on uskumatul hulgal huvitavaid isiksusi. Lugeja saab enda valdusse palju tarku mõttekäike, imetleb meie inimeste südikust, hakkamist, kohtab mitmeid erinevaid saatusi ja imestab suure haarde üle, ka geograafilises mõttes. ”Tahaksin, et mu sõnad ei kõliseks,” ütleb oma intervjuus raamatu koostajale intervjuu ajal äsja 50-aasta-

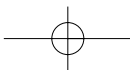
seks saanud usutletav Lennart Meri. ”Tahaksin sisendada, et tahtest oleneb palju ja tugevast tahtest oleneb peaaegu kõik.”

Paljud nende meeste ja naiste elukäigud, kelle elu ühe hetke mõtted on jäädvustunud Mall Jõe tehtud intervjuude kaudu, ongi heaks näiteks sellest, kui palju oleneb tugevast tahtest. Kirjaniku tugevast tahtest olla kirjanik aegade kiuste, ka umbuses, ka võõra keele keskkonnas, õpetlase tugevast tahtest jääda kindlaks oma teadlase kreedole.

Mall Jõgi on teatavasti kirjandusloolane ja kriitik. Maie Kalda: ”Kriitik on niisugune inimtüüp, keda huvitab nähtuse mõte rohkem kui nähtuse aistiline konkreetsus. Ta läheneb kõigele juurdlevalt.... Ta otsib kontakti tegelikkusega.... [---] Aga kriitiku intellekt võib küündida sügavamale kui kirjaniku oma.”

See intellekt ja oma ”objektide” sügav tundmine, milleks intervjuueerival kirjanikul võib olla et harva jätkub kannatust, on see tugev alus, millele Mall Jõe usutlused põhinevad ja need lugejale usaldusväärseks muudavad, pakkudes iga intervjuueeritava puhul nii ohtrasti huvitavaid mõtteid, et raamatu põhjal võiks koostada rikkaliku mõtteterade kogumiku.

Kirjanduslikust keskkonnast pärit Mall Jõel on sageli oma küsitletavatega veel eriline suhe, mis laseb tal neile lähemale pääseda ja tekitab südamliku õhusõnu, kus vestlevad kaks intellektuaali, kaks võrdset partnerit, ent ometi on tunda ka usutleja delikaatne respekt usutletava vastu. Mingil hetkel ja mingis mõttes imetleb Mall Jõgi kõiki küsitletavaid, aga

vahest ka sellepärast avanevad nad vastutasuks tema ees, kindlad teadmises, et usutleja on asjatundja ja mingil juhul ei taha neid intriigidesse kiskuda või sisse vedada, neile "ära teha". On lihtsalt nauding lugeda selliseid vestlusi, mille eesmärk ei ole järjekordset sensatsiooni turule paisata, vaid lugejat harida ning intervjuueeritava isiksust ja mõttemaailma ausalt, ilma krutskiteta avada.

Samuti on huvitav teada saada, kuidas üks või teine intervjuu on sündinud või mis sellest edasi saanud. Mitmedki isiksused avanevad sedakaudu hoopis uuel kombel või on vanema põlvkonna kirjandussõbral äratundmisrõõmu, näiteks kas või selle üle, et Hint jäi ikka Hindiks, aga nii mõnigi valvas ametnik paraku samuti iseendaks.

On südantkosutav lugeda oma põlvkonnakaaslaste – Asta Põldmäe, Mari Saadi, Rein Saluri – mõtteid ühes ajahetkes jäädvustatutena, aga samas ikka ja jälle, üle selle ajahetke kõnetavat: näiteks Asta Põldmäe arutlused proosa, eriti lühiproosa teemadel, Mari Saadi liigitused novell-romaan jne. Arusaadavatel põhjustel lähevad need read siinkirjutajale eriti hinge. Ja teisalt vaadata ajaloolisele romaanile Jaan Krossi pilguga – kui palju on veel kirjutamata – Kõlli-, Forseliuse-, Kreutzwaldi-, Vilde-romaanid –, aga vahepeal, pärast seda usutlust, õnneks ka kirjutatud: Kõivu ja Vahingu "Faehlmann", Põldmäe "Viini plika"... Ajaloolikirjaniku otsimised ja leidmised, põhimõtted ja töed, eeskujud ja kriitikud.

Ja siis – Debora Vaarandi pisut ootamatust küljest – tõlkijana. Hea, et ka sellest küljest, Vaarandi suurepäraseid Eino Leino tõlkes või Bagritski, kelle luulet just Vaarandi tõlkes oskasid paljud mu eakaaslased peast, kõnelevad ise enda eest. Usutluse kaudu saame nende sünnist rohkem osa.

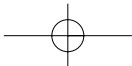
Intervjuueeritud on erinevaid Eesti kultuurimaastikul ja kirjanduselulises olulises tegelasi. Ses mõttes jäi eriti pikem vestlus Paul Kuusbergiga pealkirja all "Tagasi vaadates", mis avas seda vastuolulist, kuid kirjandusele ja kirjanduselule küll alati truuks jäänud isiksust meeldivast küljest, nii nagu ta ka siinkirjutajale põgusatel isiklikel kokkupuudetel

ning tema loomingut lugedes meelde on jäänud. Ühtlasi heideti pilk aegadele, kui Kuusbergil oli meie kirjanduselulise oluline roll kanda.

Mall Jõgi on olnud ka üks nendest vähestest, kes uute tuulte puhudes tõttas avastama välis-Eestit ja väliseestlastest kultuuritegijaid. Nõnda ongi juhtunud, et kogumiku kaante vahel on intervjuud koguni kahe meie presidendiga (usutluste ajal kumbki vaevalt seda küll ise aimas), ka Toomas Hendrik Ilvesega, kelle tööpaik oli tol ajal raadio Vaba Euroopa. Siinkohal tahakski meenutada, et meie praegune president on ju samuti kirjandusliku taustaga tegelane ja kui Mall Jõgi alustab ühte oma küsimust Toomas Hendrik Ilvesele sooviga "Räägime veel almanahhist "Põrp"", siis ma arvan, et sellest ja muustki president Ilvese kirjanduslikku olemusse puutuvast võiks ka praegu hoopis rohkem juttu teha.

Nüüd meile nii oma loominguga kaudu lähedasemaks saanud kui ka Eestis sagedasti liikunud/liikuvad või siia alaliselt elama asunud väliseestlased, kes toona olid kodueestlaste enamusele siiski pigem salapäraseid tegelased, alles paari kümnendi eest vaid ähmaselt teada, keelatud, varjul. Näiteks Helga Nõu "Tiiger, tiiger" – ei mäletagi enam, millise sõbra, tuttava või tuttava tuttava kaudu see raamat juba 1970. aastatel mu kätte sattus, äratades küsimusi, imestust ja tohutut huvi autori vastu. Hellar Grabbi ja Manad, mida aeg-ajalt samuti käest kätte lugeda sai, lisaks veel Grabbi nime seos president Pätsiga, kõik poolmüstiline, igavikku või raudse eesriide taha kadunud... Maarjamaa kirjastus, Vaba Euroopa raadio ja muidugi Kalju Lepik, mees, kelle luulet loeti ja osati vähemalt Tartu ülikooli filoloogide ringkondades ammu enne, kui tema "tõrrepõhja" häält kodumaal kuulda saadi – tänu Mall Jõe intervjuudele tulid need asjad juba 1980. aastate lõpus lähemale ka neile, kelle jaoks oli seni olnud tegemist vaid nimele loeteluga.

Hea, et Mall Jõel leidis võimalus küsitleda üht meie kirjanduse tuntuimat prototüüpi – Arved Viirlaiu viie romaani kangela kodanikunimega Eerik Heine. Kuigi muudest usutlustest langeb see

oma teema tõttu pisut välja, sobides ka väga hästi näiteks mõnda kadunud Lembit Lauri teosesse, on see ometi raamatu kirjanduslik-väliseestilikus kontekstis omal kohal.

Omaette osa moodustavad raamatus intervjuud teadlastega ja on meeldivalt iseloomulik, et piirid kodu- ja välis-Eesti vahel on raamatu selles peatükis kadunud, küsitletavate hulgas on nii ühtesid kui ka teisi. Eriti hea meel on Gustav Ränga ja Mari Musta intervjuude üle. Mall Jõe ühised juured Gustav Rängaga annavad usutlustele meeldivalt sooja toonaalsuse. Mari Must aga, Eesti murdeuuringu *grand old lady*, väärrib kindlasti senisest suuremat tähelepanu.

Mida öelda kokkuvõtteks? Oluline osa Eesti kultuuri- ja mõtteloost on selle tegijate poolt sõnastatuna Mall Jõe vahendusel igavikustamist leidnud. Kui raamatu koostamisele midagi ette heita, siis ehk seda, et iga intervjuueeritava puhul oleks tahtnud autori poolt tooduna pisut enam eluloolisi andmeid, kas või sünni- (ja surma)aastat. Kuigi kõigi nende inimeste kohta leiab materjali mitmetest teatme-

teostest ja Internetist, oleks siiski käepärasem neid sellest raamatust kätte saada. See võimaldaks neid ka kergemini üldisse konteksti asetada. Ei saa ju loota, et kõik lugejad on nii head kultuuriloo tundjad, et suudavad usutletava kohe õigetesse ajaraamidesse paigutada. Ka ei tea ma, missugused on kaante vahele pääsemise eeldused, aga otsisin siit asjata omal ajal paljugi huvi äratanud usutlust Vaike Rannetiga, kes küll ilmselt meie kirjanduslukku kuigi suurt jälge ei suutnud jätta, aga kelle kummaline tähelelend oma abikaasa menukirjanduse koomeedisabana võiks olla omamoodi õpetlik ka praegusel ajal.

See natuke, mis ju vaieldavgi, ei kahan- da aga ajakirjanduse lehekülgedelt raamatu kaante vahele koondatu väärtust. Hea on seda raamatut kätte võtta, tarkade inimeste sõnu lugeda ja koos Lennart Merega mõelda: "Ka raamat on algallikas." Allikas uutele mõtetele ja uutele raamatutele, millele annavad tõuke juba öeldud ja mõeldud sõnad ja mõtted.

MAIMU BERG

